

Modernizarea gândirii militare românești în pragul războaielor balcanice și al Primului Război Mondial (1912-1916)

*The Modernization of Romanian Military Thinking on the Eve
of the Balkan Wars and the First World War (1912-1916)*

Ovidiu PĂDURARIU, doctorand*

*Școala doctorală de Științe Socio Umane, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, România
e-mail: ovidiu.padurariu@yahoo.com

Abstract

Articolul analizează procesul de adaptare a gândirii militare românești la transformările fundamentale ale războiului modern în perioada 1912-1916. Bazându-se pe influențele doctrinare occidentale și pe experiențele militare din războaiele balcanice, studiul evidențiază decalajul dintre modernizarea conceptuală și capacitatea instituțională de a o pune în aplicare. În cuprinsul acestuia, se susține că armata română a intrat în Primul Război Mondial cu o doctrină modernizată formal, dar cu limitări structurale care i-au afectat eficiența operațională inițială.

The article analyzes the process of adapting Romanian military thinking to the fundamental transformations of modern warfare during the period 1912–1916. Drawing on Western doctrinal influences and military experiences from the Balkan Wars, the study highlights the gap between conceptual modernization and the institutional capacity to implement it. It argues that the Romanian Army entered World War I with a formally modernized doctrine, but with structural limitations that affected its initial operational efficiency.

Cuvinte-cheie:

doctrină militară; armata română; război modern; modernizare militară;
războaiele balcanice; Primul Război Mondial.

Keywords:

Military Doctrine; Romanian Army; Modern Warfare; Military Modernization, Balkan Wars, World War I.

Info articol

Primit: 6 februarie 2026; Evaluat: 27 februarie 2026; Acceptat: 16 martie 2026; Disponibil online: 8 aprilie 2026

Citare: Pădurariu, O. 2026. „Modernizarea gândirii militare românești în pragul războaielor balcanice și al Primului Război Mondial (1912–1916).” *Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”*, 15(1): 88-105. <https://doi.org/10.53477/2065-8281-26-06>

© Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Articol cu acces deschis distribuit în conformitate cu termenii și condițiile licenței Creative Commons Attribution (CC BY-NC-SA)

Introducere

Transformările războiului european de la începutul secolului al XX-lea au modificat radical natura conflictului armat, determinând apariția a ceea ce istoriografia contemporană definește drept „război modern” (Strachan 2001, 19–45). În primele decenii ale secolului al XX-lea, războiul european a cunoscut o transformare profundă, determinată de industrializare, de dezvoltarea armamentului automat, de extinderea rețelelor feroviare și de apariția conflictelor de masă, care a generat o formă de conflict total, depășind cadrele tradiționale ale războiului de manevră (Howard 2009, 109–133). Aceste schimbări au modificat nu doar tehnicile, tacticile și procedurile de ducere a luptei, ci și fundamentele conceptuale ale artei militare. Pentru România, stat aflat la intersecția intereselor geopolitice ale marilor puteri, adaptarea la această nouă realitate a fost nu doar o necesitate militară, ci și o condiție a supraviețuirii politice. Armata română trebuia să-și redefinească doctrina, structura și cultura profesională într-un interval relativ scurt, sub presiunea instabilității regionale și apropierea unui conflict generalizat.

Scopul articolului este de a analiza modul în care gândirea militară românească a fost adaptată cerințelor războiului modern în perioada premergătoare intrării României în Primul Război Mondial. Ipoteza de lucru este faptul că procesul de modernizare doctrinară a fost real și coerent la nivel teoretic, dar incomplet la nivel practic, ceea ce a generat un decalaj semnificativ între concepție și execuție.

Metodologic, studiul utilizează analiza documentelor doctrinare, a reglementărilor militare și a lucrărilor de specialitate ale epocii, completate de literatura istorică recentă.

Războiul modern și transformarea paradigmei militare

Perioada 1912-1916 marchează un salt structural în evoluția războiului european, caracterizat prin trecerea de la modelul clasic – bazat pe manevră, ofensivă decisivă și lupte de anihilare – la războiul industrializat, de uzură și mobilizare totală. Războaiele balcanice și primele faze ale Primului Război Mondial au demonstrat eșecul paradigmei napoleoniene și necesitatea unei reconceptualizări profunde a artei militare. Această transformare nu a fost doar tehnică, ci și doctrinară, instituțională și socială, afectând raportul dintre stat, armată și societate, precum și funcția strategică a armatei în cadrul sistemului politic modern.

Războiul modern, așa cum s-a conturat la începutul secolului al XX-lea, se caracterizează prin mobilizarea resurselor naționale la scară largă, pe integrarea industriei în efortul de război și pe creșterea exponențială a puterii de foc (Murray, Knox și Bernstein 1994, 201–230). Aceste elemente au determinat trecerea de la războiul de manevră clasic la alte forme de conflict, dominate de puterea de foc, de creșterea razei și preciziei artileriei, de fortificații, uzură și mobilizarea în masă a populației, care au impus planificare riguroasă, coordonare interarme, logistică eficientă și o abordare sistemică a conflictului (Doughty 2005, 3–28).

Carl von Clausewitz a definit războiul ca un „act de violență menit să constrângă adversarul să ne îndeplinească voința” (Von Clausewitz 1982, 75), însă această formulare nu trebuie desprinsă de distincția fundamentală pe care autorul o face între „războiul absolut” – construcție teoretică, rezultată din logica internă a escaladării violenței – și „războiul real”, care este inevitabil limitat de factori politici, morali, sociali și materiali. În concepția clausewitziană, războiul nu se desfășoară niciodată în forma sa „pură”, deoarece este permanent moderat de ceea ce el numește „fricțiunea” realității: imperfecțiunea informației, rezistența mediului material, slăbiciunile umane și constrângerile politice.

În anul 1914 însă, elitele militare europene – în special cele ale marilor puteri continentale – au acționat într-un mod care sugerează o adaptare selectivă și simplificată a teoriei clausewitziene, tratând războiul ca pe un instrument capabil să producă rapid o decizie strategică totală. Planificarea operațională a fost dominată de ipoteza unei campanii scurte și decisive, în care voința politică a adversarului urma să fie învinsă printr-o singură lovitură majoră. Această viziune a ignorat în mare măsură capacitatea economiilor industriale moderne de a susține un conflict prelungit, rolul unei apărări organizate (fortificații, foc automat, rețele feroviare) și efectele mobilizării totale a societăților.

În consecință, în loc să reprezinte aplicarea realistă a teoriei lui Clausewitz, comportamentul strategic al decidenților din anul 1914 a reflectat mai degrabă o formă de „absolutizare” a războiului, în care limitele politice și materiale au fost sistematic subestimate. Războiul care a urmat nu a confirmat posibilitatea războiului absolut, ci, dimpotrivă, a demonstrat tocmai validitatea avertismentului clausewitzian: conflictul modern este profund condiționat de structurile sociale, economice și tehnologice ale epocii și nu poate fi redus la o simplă confruntare de voințe militare.

Aceeași logică se regăsește și în planificarea strategică a României în perioada 1914-1916. Deși constrângerile materiale ale statului român erau mult mai accentuate decât cele ale marilor puteri, Marele Stat Major a construit opțiunile operative dominante în jurul ipotezei unui război relativ scurt, purtat în condiții favorabile, care să permită atingerea rapidă a obiectivului politic fundamental – unirea provinciilor locuite majoritar de români. Planul de campanie din anul 1916 prevedea o ofensivă inițială în Transilvania, menită să producă o decizie rapidă, înainte ca Puterile Centrale să poată concentra forțe superioare pe frontul românesc. Această opțiune reflecta nu doar o ignorare a lecțiilor războiului aflat deja în desfășurare în Occident, dar și o adaptare selectivă a lor la constrângerile politice și morale ale României: statul român nu își putea permite un război de uzură pe termen lung, nici din punct de vedere economic, nici social. În acest sens, ipoteza „războiului scurt” nu a fost o eroare de percepție pur militară, ci o necesitate strategică, impusă de disproporția structurală dintre obiectivele naționale și resursele disponibile. Eșecul acestei ipoteze în toamna anului 1916 nu infirmă raționalitatea inițială a alegerii, ci evidențiază tensiunea structurală, profund clausewitziană, dintre scopurile politice ale statului și mijloacele militare efectiv disponibile pentru realizarea lor.

Istoricul militar german Hans Delbrück a evidențiat o distincție conceptuală fundamentală între două tipuri ideale de strategie: „Niederwerfungsstrategie” – strategia anihilării, orientată spre obținerea unei victorii rapide prin distrugerea forțelor principale ale adversarului – și „Ermattungsstrategie” – strategia uzurii, care urmărește slăbirea progresivă a capacității materiale, morale și politice a inamicului până în punctul în care acesta nu mai poate susține conflictul (Delbrück 1920, 14–18). Această diferențiere nu desemnează simple opțiuni tactice, ci reflectă forme diferite de relaționare între mijloacele militare disponibile, structura statului și obiectivele politice urmărite.

Experiența Primului Război Mondial a demonstrat caracterul în mare măsură iluzoriu al adoptării unei strategii de anihilare în condițiile războiului industrializat. Deși toate marile puteri au intrat în conflict, în anul 1914, cu planuri concepute în logica „Niederwerfungsstrategie” – sub forma fie a unei lovituri decisive inițiale, fie a unei manevre strategice rapide, menite să provoace colapsul adversarului –, realitatea tehnologică și socială a războiului modern a impus o tranziție progresivă, dar inevitabilă către logica uzurii. Superioritatea defensivă, conferită de mitralieră, de artileria grea și de sistemele de fortificații, de capacitatea economiilor industriale de a genera resurse pe termen lung și mobilizarea masivă a populațiilor, a blocat posibilitatea obținerii unei decizii rapide.

În acest context, războiul s-a transformat dintr-o confruntare orientată spre decizie într-un proces de epuizare reciprocă, în care obiectivul strategic nu mai era distrugerea imediată a armatei adverse, ci erodarea treptată a potențialului său uman, economic și politic. Tranziția către „Ermattungsstrategie” nu a fost rezultatul unei alegeri doctrinare conștiente, ci consecința structurală a interacțiunii dintre tehnologie, organizare socială și obiective politice într-un conflict total. Astfel, Marele Război nu a reprezentat triumful strategiei de uzură în sens normativ, ci a demonstrat faptul că, în condițiile inovațiilor industriale, strategia anihilării devine excepția, iar strategia uzurii tinde să devină regula.

Planificarea românească premergătoare intrării în război, reflectată în documentele Marelui Stat Major din 1914–1916, a fost structurată în jurul ipotezei unei operațiuni ofensive rapide în Transilvania, menite să provoace prăbușirea dispozitivului austro-ungar și să impună o soluție politică favorabilă într-un timp scurt. Această concepție presupunea atât limitarea duratei conflictului, cât și evitarea unei confruntări prelungite de uzură pentru care statul român nu dispunea nici de resurse industriale, nici de infrastructura logistică necesară. Realitatea operațională a campaniei din 1916 a infirmat însă aceste premise. Rezistența austro-ungară, urmată de intervenția decisivă a forțelor germane și bulgare, superioritatea materială și organizatorică a Puterilor Centrale, precum și vulnerabilitatea structurală a sistemului românesc de mobilizare și aprovizionare au transformat rapid războiul într-un proces de uzură asimetrică. România a fost constrânsă să abandoneze logica deciziei rapide și să accepte un conflict de epuizare, în care obiectivul strategic nu mai era victoria imediată, ci supraviețuirea statului și conservarea unui nucleu militar viabil.

Generalul britanic John Frederick Charles Fuller se numără printre primii teoreticieni militari care au înțeles în mod sistematic implicațiile profunde ale industrializării asupra războiului, depășind atât paradigma clasică a confruntării de mase, cât și simpla acumulare cantitativă de mijloace tehnice. În viziunea sa, modernitatea industrială nu modifica doar scara conflictului, ci însăși logica acestuia: tehnologia, puterea de foc și mobilitatea nu puteau fi tratate ca elemente separate, ci trebuiau integrate într-o doctrină operațională coerentă, capabilă să producă efecte decisive asupra adversarului (Fuller 1926, 56–60).

Fuller a insistat asupra faptului că eficiența militară nu rezultă din superioritatea numerică, ci din capacitatea de a coordona mijloacele tehnice într-un ansamblu funcțional – ceea ce el conceptualiza ca un „sistem de arme”, în care tancul, aviația, artileria și comunicațiile sunt articulate într-un mecanism unitar de manevră, foc și comandă. Scopul nu era distrugerea fizică totală a forțelor inamice, ci dezorganizarea structurală a capacității acestora de a lupta, prin lovirea simultană a centrelor de comandă, a logisticii și a moralului.

Ideile lui Fuller au avut însă, în contextul Primului Război Mondial, un caracter mai degrabă anticipativ decât aplicativ, fiind formulate într-un moment în care majoritatea armatelor – inclusiv cea română – se aflau încă într-o etapă de tranziție de la paradigma războiului de mase la cea a războiului mecanizat. În cazul României, limitările structurale ale economiei, absența unei industrii de apărare, capabilă să susțină producția de tehnică modernă, și dependența aproape exclusivă de importuri au făcut imposibilă materializarea unei doctrine bazate pe integrarea tehnologiei și mobilității în sensul propus de Fuller.

În campania din anul 1916, armata română a rămas, prin constrângere mai degrabă decât prin opțiune doctrinară, ancorată într-un model de luptă dominat de infanterie și artilerie, în care mobilitatea era limitată, iar coordonarea focului și manevrei se realiza preponderent prin mijloace tradiționale. Chiar și procesul de reorganizare din anul 1917, realizat cu sprijin francez, a vizat, în primul rând, creșterea densității și eficienței focului de artilerie, îmbunătățirea instruirii și a comandamentului, nu o transformare structurală de tip mecanizat.

Astfel, cazul românesc confirmă indirect teoria lui Fuller: războiul modern nu este doar o problemă de doctrină, ci și una de capacitate materială și de dezvoltare industrială. Absența condițiilor economice și tehnologice necesare a limitat profund posibilitatea României de a adopta forme avansate de integrare a focului și mobilității, menținând conflictul într-un registru al războiului de uzură, dominat mai degrabă de consumul de resurse umane și materiale, decât de manevra tehnologică decisivă, anticipată de teoreticienii militari moderni.

Istoricul și teoreticianul militar B.H. Liddell Hart a formulat una dintre cele mai influente critici la adresa paradigmei dominante a „bătăliei decisive” frontale, arătând că obsesia pentru confruntarea directă cu forțele principale ale adversarului conduce,

în condițiile războiului industrializat, nu la decizie rapidă, ci la uzură reciprocă și pierderi disproporționate. În opoziție cu această tradiție, el a pledat pentru ceea ce a numit „abordare indirectă” (indirect approach), în care scopul nu este distrugerea imediată a armatei inamice, ci dezorganizarea sistemului său strategic prin lovirea punctelor vulnerabile – logistice, psihologice, politice sau operaționale – care susțin capacitatea acestuia de a lupta (Liddell-Hart 1941, 5–12).

Din această perspectivă, decizia strategică nu rezultă dintr-o acumulare de victime pe câmpul de luptă, ci din colapsul coeziunii și al funcționării ansamblului advers. Liddell Hart a subliniat faptul că manevra, surpriza și dislocarea morală sunt adesea mai eficiente decât superioritatea numerică sau intensitatea focului, mai ales într-un context în care tehnologia favorizează apărarea și face extrem de costisitoare ofensiva frontală.

Experiența anului 1914 a confirmat în mod dramatic avertismentele sale: marile puteri europene au intrat în război animate de dorința unei bătălii decisive rapide, declanșând ofensive frontale masive care au produs pierderi uriașe, fără a genera rezultate strategice proporționale. Abordarea indirectă a fost în mare măsură ignorată în faza inițială a conflictului, fiind percepută fie ca prea subtilă, fie ca incompatibilă cu imperativele politice ale mobilizării totale. Abia experiența prelungită a războiului de poziții și epuizarea societăților combatante au creat condițiile pentru reevaluarea acestei concepții și pentru adoptarea, în forme adaptate, a unor strategii orientate spre manevră, dislocare și integrare operațională în perioada interbelică și în Cel de-Al Doilea Război Mondial.

Astfel, gândirea lui Liddell Hart poate fi interpretată nu doar ca o critică retrospectivă a Marelui Război, ci și ca o încercare de a extrage din acesta o lecție structurală: în epoca modernă, eficiența strategică nu constă în capacitatea de a suporta cele mai mari pierderi, ci în abilitatea de a evita confruntarea inutilă și de a transforma superioritatea relativă în efect strategic prin mijloace indirecte.

Cazul românesc se înscrie în acest tipar general, dar îl și nuanțează: planul de campanie din anul 1916, axat pe ofensiva directă în Transilvania, presupunea obținerea unei decizii politice prin înaintare frontală și ocuparea teritoriului, fără a dispune însă de mijloacele necesare pentru a produce o dislocare strategică reală a adversarului. În absența unei capacități de manevră operațională profunde și a unor mijloace mecanizate sau aeriene relevante, „abordarea indirectă”, în sensul lui Liddell Hart, nu era, practic, disponibilă armatei române.

Istoricul militar englez John Keegan a contribuit decisiv la lărgirea câmpului de analiză al istoriei militare prin introducerea unei perspective culturale asupra războiului, arătând că modul concret în care statele poartă războiul nu este determinat exclusiv de calcule strategice sau de constrângeri tehnologice, ci reflectă în mod profund valorile dominante, instituțiile politice și structura socială a comunităților combatante. În această viziune, războiul nu este doar un eveniment

militar, ci și o expresie a culturii politice și sociale a epocii, iar formele sale – de la organizarea armatei și stilul de comandă până la raportul dintre ofițeri și soldați sau acceptabilitatea pierderilor – sunt modelate de reprezentările colective asupra autorității, disciplinei, onoarei și sacrificiului (Keegan 1993, 3–10).

Keegan a contestat astfel, implicit, universalitatea modelelor strategice abstracte, sugerând că aceleași tehnologii și aceleași constrângeri materiale pot produce practici militare diferite, în funcție de contextul cultural. Armatele nu sunt simple instrumente tehnice ale statului, ci instituții sociale încorporate într-un anumit tip de ordine politică și morală. Prin urmare, pentru a înțelege comportamentul militar al unui stat, este necesar să analizăm nu doar planurile și doctrinele sale, ci și modul în care societatea respectivă concepe autoritatea, violența legitimă și relația dintre individ și colectiv.

Aplicată la Primul Război Mondial, această perspectivă explică de ce state confruntate cu probleme similare au reacționat diferit: unele au acceptat rapid logica mobilizării totale și a sacrificiului de masă, în timp ce altele au manifestat rezistență, ambivalență sau dificultăți structurale în susținerea unui conflict de lungă durată. Astfel, analiza lui Keegan nu substituie explicațiile strategice sau economice, ci le completează, oferind un cadru pentru înțelegerea dimensiunii simbolice și sociale a războiului modern.

În cazul României, această viziune explică multe dintre constrângerile și particularitățile campaniilor militare desfășurate. Armata română acționa într-o societate preponderent agrară, cu o mobilizare rapidă, impusă unei populații neobișnuite cu disciplina militară modernă și cu experiență limitată în războiul industrializat. Relația tradițională dintre stat și țărănime, precum și structura ierarhică a armatei influențau modul în care trupele răspundeau la comenzi, la pierderi și la efortul prelungit. De exemplu, cadrele militare superioare au fost adesea nevoite mai degrabă să adapteze strategiile ofensive–defensive la nivel local, ținând cont de motivația și de reziliența soldaților, decât să se bazeze exclusiv pe aspecte doctrinare abstracte.

Această interpretare cultural–militară explică, de asemenea, de ce armata română a întâmpinat dificultăți semnificative în aplicarea doctrinelor moderne de manevră sau de integrare a focului și mobilității, așa cum le propuneau teoreticienii occidentali, precum Fuller sau Liddell Hart. Rezistența morală, familiarizarea cu terenul, legăturile comunitare și percepția asupra autorității au determinat modul concret în care trupele erau desfășurate și angajate în luptă, făcând ca adaptarea la războiul de uzură și la formele moderne de conflict să fie graduală și condiționată de factorii sociali.

Astfel, perspectiva lui Keegan oferă o cheie interpretativă pentru înțelegerea particularității experienței românești: războiul nu a fost doar o confruntare între forțe militare, ci și o expresie a structurilor sociale și a valorilor culturale, care au modelat în mod direct comportamentul armatei pe câmpul de luptă și capacitatea statului de a susține un conflict prelungit.

Caracteristicile războiului modern în perioada 1912-1916 se regăsesc în experiența armatei române, într-un context cu constrângeri materiale și structurale specifice, printre care:

- industrializarea – producția de armament greu și de muniții a determinat, în marile armate europene, posibilitatea unui război prelungit. România, cu o industrie militară limitată și dependentă de importuri, a trebuit să prioritizeze cantitatea și calitatea armamentului disponibil, concentrându-se pe artilerie și mitraliere, precum și pe modernizarea armelor existente;
- supremația focului asupra manevrei – doctrinele ofensive, preluate din școlile franceză și germană, s-au lovit de realitățile tactice: puterea artileriei și a mitralierelor pe fronturile din Transilvania și din Dobrogea a limitat posibilitățile de manevră rapidă, impunând adaptarea strategiilor românești și folosirea concentrată a focului în sprijinul infanteriei, mai ales în timpul retragerilor și pozițiilor defensive din anul 1916;
- frontul continuu și apărarea – experiența luptelor din anul 1916 a demonstrat necesitatea adoptării unei linii defensive solide, cu fortificații improvizate și tranșee, pentru a proteja trupele și pentru a conserva forța combatantă. Aceste măsuri au reflectat în mod practic tranziția către războiul de uzură, impusă de superioritatea materială și numerică a Puterilor Centrale;
- mobilizarea totală – România a fost nevoită să integreze economia și societatea în efortul de război: mobilizarea generală, recrutarea, redistribuirea resurselor și implicarea populației civile în sprijinul logistic au evidențiat că succesul militar depindea nu doar de capacitatea armatei, ci de întreaga structură socială și economică a statului.

Armata română a operat într-un mediu de tranziție, în care caracteristicile războiului modern se manifestau parțial. Adaptarea doctrinară și operațională a fost determinată atât de influențele externe (școlile franceză, germană și britanică), cât și de constrângerile interne: industriale, sociale și logistice, reflectând un proces complex de sinteză între idealurile teoretice ale războiului modern și realitățile pragmatice ale unui stat aflat la periferia Europei militare industrializate.

Transformarea paradigmei militare în perioada 1912-1916 marchează trecerea de la războiul de manevră, caracterizat prin mobilitate și ofensivă rapidă, la războiul industrializat de uzură, definit de supremația focului, de linii de apărare fortificate și de mobilizarea totală a resurselor statului. Această schimbare nu a fost doar tehnologică, ci și structurală și doctrinară: succesul militar depindea tot mai mult de integrarea producției industriale, a infrastructurii logistice și a capacității societății de a susține un conflict prelungit.

Experiența românească demonstrează că trecerea la războiul industrializat de uzură nu poate fi realizată automat prin doctrină sau planuri ambițioase, ci necesită o ajustare complexă între resurse, organizare și realitățile sociale, economice și tehnologice ale statului implicat. România, ca stat mijlociu, a fost constrânsă să învețe această lecție în plină desfășurare a conflictului, adaptându-și strategiile la limitele impuse de contextul modern al războiului.

Influențe doctrinare asupra armatei române

În plan doctrinar, marile armate europene au răspuns în mod diferit provocărilor impuse de transformările tehnologice și sociale ale războiului modern. Școala franceză, influențată de tradiția revoluționară și napoleoniană, a pus accent pe ofensiva rapidă, pe moralul trupelor și pe rolul decisiv al atacului în forță, subliniind importanța voinței și spiritului de sacrificiu. Armata germană, în schimb, a dezvoltat o doctrină orientată spre planificare riguroasă, disciplină și coordonarea complexă a unităților, integrând logistica, artileria și comunicațiile într-un sistem coerent de comandă și control. Experiența britanică, derivată din conflictele coloniale și din războiul industrial, a evidențiat importanța cooperării interarme și a manevrei combinate, anticipând integrarea sistematică a infanteriei, artileriei și aviației pentru obținerea efectului strategic maxim.

România, aflată la intersecția acestor influențe doctrinare și într-un proces rapid de modernizare a armatei, a adoptat un model hibrid, care combina principiile fiecărei tradiții într-un efort de adaptare la realitățile materiale și sociale. Din tradiția franceză, a preluat accentul pe ofensivă și moral, vizibil în planurile de campanie din anul 1916; din școala germană, România a învățat importanța planificării detaliate, a disciplinei stricte și a coordonării unităților în întreaga zonă de operații; iar din experiența britanică, a început să experimenteze cooperarea interarme și utilizarea artileriei în sprijinul direct al infanteriei, chiar dacă în condiții limitate de infrastructură și resurse.

Această sinteză doctrinară, însă, nu a fost doar un act de imitare, ci și un proces de adaptare necesar: România a trebuit să adapteze ambițiile strategice la constrângerile reale ale mobilizării, infrastructurii, industrializării și structurilor sociale. Rezultatul a fost o doctrină pragmatică, flexibilă, care combina principiile teoreticienilor europeni și condițiile specifice ale războiului pe frontul românesc, reflectând atât influențele externe, cât și lecțiile impuse de experiența operațională locală.

Înainte de anul 1916, gândirea militară românească era puternic influențată de modelul francez atât prin formarea ofițerilor în școli militare occidentale, cât și prin traducerea și adaptarea manualelor de instrucție (Torrey 1998, 21–27). Conceptul de ofensivă decisivă, rolul moralului trupelor și inițiativa comandantului au fost elementele centrale (Doughty 2005, 3–28). Influența germană a introdus accentul pe planificare riguroasă și disciplină organizațională, iar experiența britanică a contribuit la dezvoltarea cooperării dintre arme și la integrarea logisticii în planificare (Doughty 2005, 3–28). România a încercat să sintetizeze aceste influențe într-o doctrină proprie, adaptată condițiilor sale geografice, demografice și economice.

Experiența mobilizării și desfășurării trupelor în al doilea război balcanic (1913) a determinat Marele Stat Major român să acorde o atenție sporită aspectelor privind mobilizarea, transportul feroviar și concentrarea strategică. Aceste preocupări se regăsesc în ordinele și instrucțiunile emise începând cu 1914 privind revizuirea

planurilor de mobilizare și de concentrare a armatei, în eventualitatea unui conflict general european. Un document semnificativ în acest sens este „Instrucțiunea asupra mobilizării generale”, revizuit în anul 1914, care sublinia necesitatea reducerii termenelor de concentrare și a unei coordonări mai strânse între Marele Stat Major, Direcția Căilor Ferate și comandamentele teritoriale (ANR, fond Marele Stat Major, dosar 12/1914).

Totodată, experiența războaielor balcanice a relevat limitele acestui model, într-un context dominat de focul artileriei și de fortificații improvizate. Acest fapt a determinat o reevaluare parțială a doctrinei, cu accent pe cooperarea dintre arme, pe rolul logisticii și pe necesitatea unei pregătiri tehnice superioare.

Participarea României la al doilea război balcanic (1913) a constituit prima experiență practică a armatei într-un conflict regional de natură modernă, dar de amploare relativ limitată (Hall 2000, 135–170). Operațiunile militare desfășurate au permis testarea unor elemente de mobilizare, manevră și coordonare între unitățile de infanterie, artilerie și cavalerie, însă absența unor confruntări majore cu o armată bine echipată a creat o percepție excesiv de optimistă asupra capacității reale de luptă a forțelor române (Buzatu 2003, 289–300).

Experiența limitată din războiul balcanic a condus la supraestimarea competențelor operaționale și, implicit, la o ajustare insuficient critică a doctrinei militare românești, în condițiile în care conflictul european care se apropia avea să fie mult mai complex, cu intensitate și tehnologie de luptă superioare.

Astfel, confruntarea din anul 1913 a avut un rezultat dublu: pe de-o parte, a oferit un cadru util pentru testarea structurilor de comandă și pentru familiarizarea cu mobilizarea rapidă; pe de altă parte, absența unor provocări strategice majore a contribuit la o percepție eronată asupra nivelului real de pregătire al armatei, care a influențat deciziile doctrinare și planificarea operațională în perioada premergătoare Primului Război Mondial (Popescu 2008, 145–148).

Documentele Marelui Stat Major arată că lecțiile logistice și organizatorice desprinse din campania din anul 1913 au fost recunoscute oficial, însă aplicarea lor efectivă a rămas parțială și incompletă (AMNR, fond Marele Stat Major, dosare operaționale 1913). Rapoartele și ordinele subliniau necesitatea consolidării aprovizionării, mobilizării rapide și coordonării unităților pe câmpul de luptă, dar implementarea practică a acestor recomandări a fost limitată de constrângeri materiale, de lipsa experienței în domeniile logistice moderne și lacunelor administrative.

Această discrepanță între recunoașterea doctrinară și aplicarea efectivă s-a combinat cu percepția excesiv de optimistă, generată de absența unor confruntări majore în al doilea război balcanic (Popescu 2008, 145–148). Rezultatul a fost un optimism exagerat în evaluarea capacității reale de luptă a armatei, care a influențat planificarea și instruirea pentru perioada 1914–1916. Ordinele și circularele Marelui Stat Major din această perioadă reflectă atât conștientizarea necesității reformelor logistice, cât și dificultatea de a le implementa în practică. Astfel, experiența balcanică a oferit

două lecții: pe de-o parte, evidențierea punctelor slabe și necesitatea modernizării, pe de altă parte, un optimism care a condus la ajustări doctrinare insuficiente, în perspectiva unui conflict european de proporții.

Între anii 1914 și 1916, Marele Stat Major a elaborat și a revizuit succesiv planurile de operații în eventualitatea intrării României în război, având ca principal adversar Imperiul Austro-Ungar. Aceste planuri reflectă tensiunea dintre paradigma clasică a ofensivei decisive și realitățile războiului modern.

Planul operativ din anul 1914 prevedea o concentrare rapidă a forțelor în Transilvania și declanșarea unei ofensive menite să obțină o decizie politică și militară rapidă. Accentul era pus pe:

- ofensivă strategică;
- ruperea frontului inamic pe direcțiile Brașov–Sibiu și Orșova–Timișoara;
- exploatarea moralului trupelor și a sprijinului populației românești din Ardeal ([ANR](#), fond Marele Stat Major, dosar 45/1914).

Revizuirea planului de operațiuni, efectuată în anul 1915, a marcat o etapă importantă în adaptarea doctrinei armatei române la realitățile conflictelor moderne. Noile documente introduc o serie de elemente strategice și operaționale, care reflectă atât experiența acumulată în campaniile anterioare, cât și influențele doctrinare europene. În primul rând, se evidențiază preocuparea pentru flancul sudic, în special pentru zona Bulgariei, unde se anticipa o posibilă amenințare militară. În al doilea rând, planul recunoaște importanța artileriei grele și a rezervelor operative, subliniind necesitatea concentrării și utilizării eficiente a focului de sprijin în desfășurarea operațiunilor. În al treilea rând, revizuirea introduce pentru prima dată mențiuni explicite privind cooperarea cu aliații, în special cu Rusia și Franța, subliniind rolul alianțelor în planificarea strategică și în coordonarea operațiunilor comune ([ANR](#), fond Marele Stat Major, dosar 33/1915).

Aceste modificări arată o încercare clară a Marelui Stat Major de a corecta lacunele planurilor anterioare și de a integra în doctrină atât lecțiile logistice și tactice desprinse din experiența balcanică, cât și conceptele moderne de război combinat, anticipând necesitatea unui război pe mai multe fronturi și cu resurse industriale complexe ([Popescu 2008](#), 152–156).

Planul de campanie din august 1916, aprobat prin ordinul Marelui Cartier General, păstrează în esență structura fundamental ofensivă a operațiunilor. Conform acestuia, trei armate urmau să înainteze în Transilvania, în timp ce Armata a 3-a avea rolul de a acoperi frontiera sudică, pregătind eventuale reacții împotriva unei agresiuni din partea Bulgariei. Această configurație evidențiază persistența paradigmei războiului de manevră în gândirea strategică românească, în ciuda lecțiilor desprinse din războiul european, unde experiența fronturilor occidentale și orientale demonstra clar caracterul de uzură și defensivă al conflictului ([ANR](#), fond Marele Cartier General, dosar 1/1916).

Mentținerea planului ofensiv reflectă atât tensiunea dintre ambițiile politice și capacitățile materiale ale armatei, cât și dificultatea de a adapta rapid doctrina tradițională la realitățile războiului industrializat. În plus, planul subliniază provocările generate de limitările logistice, de mobilizarea insuficient experimentată și de coordonarea cu aliații, evidențiind decalajul dintre concepția teoretică a strategiei și aplicarea practică în teren (Boia 2010, 120–125). Astfel, campania din anul 1916 rămâne un exemplu de confruntare între paradigma ofensivă tradițională și necesitățile războiului modern, care avea să testeze capacitatea de adaptare a armatei române.

Analiza ordinelor operative, emise în vara și în toamna anului 1916, relevă mai multe deficiențe conceptuale și doctrinare în planificarea operațiunilor militare românești. În primul rând, se remarcă supraestimarea capacității de rupere rapidă a frontului inamic, care reflecta încă fidelitate față de paradigma tradițională a războiului de manevră. În al doilea rând, ordinea de luptă subestima capabilitățile de reacție și de coordonare ale Puterilor Centrale, neglijând experiențele fronturilor occidentale și orientale privind viteza și eficiența sistemelor defensive adversare. În al treilea rând, se constată integrarea insuficientă a artileriei grele și a echipamentelor militare moderne, ceea ce limita puterea de foc și eficiența operațională a trupelor.

Un exemplu elocvent este Ordinul de operații nr. 1 din august 1916, care pune accent pe „înaintarea neîntârziată” și pe „menținerea spiritului ofensiv”, folosind un limbaj conceptual, caracteristic paradigmei clasice. În realitate însă, contextul războiului industrializat impunea o abordare mai nuanțată, bazată pe precauție, consolidare și cooperare interarme, printr-o utilizare coordonată a infanteriei, artileriei și cavaleriei, susținută de logistică și comunicații eficiente (ANR, fond Marele Cartier General, dosar 5/1916).

Această discrepanță între doctrina tradițională ofensivă și realitățile operaționale moderne evidențiază dificultatea armatei române de a adapta planificarea strategică la un război caracterizat prin uzură prelungită și complexitate tehnico-tactică, anticipând provocările majore ale campaniei din Transilvania și ale frontului sudic.

Această discrepanță între limbajul doctrinar, centrat pe ofensivă și spirit agresiv, și realitatea operațională, dominată de rezistența inamicului și de complexitatea logistică, explică în mare măsură dificultățile întâmpinate de armata română în campania din anul 1916. Ambițiile strategice, susținute de planurile ofensive, elaborate în august 1916, s-au confruntat cu limitele concrete ale mobilizării, cu insuficienta integrare a artileriei grele și cu capacitatea reală de reacție a Puterilor Centrale. Rezultatul a fost o transformare rapidă a unei ofensive, inițial ambițioasă, într-o retragere strategică, ce a impus revizuirea urgentă a planurilor operaționale și o adaptare progresivă a doctrinei românești la realitățile războiului industrializat.

Planul de campanie al României din anul 1916 reflecta încă paradigma tradițională a ofensivei rapide prin Transilvania, concepută pentru a obține o decizie strategică

prin înaintarea concentrată și surprinzătoare a trupelor. Această concepție subestima însă capacitatea de reacție a Puterilor Centrale, precum și dificultățile logistice inerente unui stat cu infrastructură limitată și cu resurse industriale reduse. În practică, planurile teoretice s-au confruntat rapid cu realitățile războiului modern: deficiențele în artileria grea, insuficiența munițiilor, lipsa transportului eficient și vulnerabilitatea flancurilor au făcut imposibilă menținerea elanului ofensiv inițial.

Campania din anul 1916 a evidențiat astfel, limitele structurale ale adaptării românești la conflictul industrializat. Ofensiva planificată s-a transformat treptat într-o defensivă de criză, caracterizată prin retrageri, reorganizare rapidă a unităților și concentrarea efortului pe apărarea punctelor critice. Experiența a demonstrat că, fără o artilerie grea adecvată, fără sprijin logistic stabil și fără protecția flancurilor, concepțiile tradiționale de manevră ofensivă nu puteau fi aplicate cu succes, iar trupele române au fost constrânse să se adapteze la un conflict de uzură, în care conservarea resurselor și reziliența sistemului defensiv au devenit priorități strategice.

Decalajul dintre doctrină și realitate

Perioada 1912-1916 este marcată în evoluția armatei române de o tensiune structurală între continuitatea doctinară moștenită din secolul al XIX-lea și transformările profunde ale războiului modern. Deși elitele militare românești erau informate cu privire la evoluțiile doctrinare europene și la lecțiile războaielor contemporane, adaptarea efectivă a doctrinei la realitățile operaționale s-a produs lent, fragmentar și adesea contradictoriu (Popescu 2008, 21–24).

Participarea României la al doilea război balcanic (1913) a oferit armatei o primă experiență într-un conflict regional de tip modern, dar limitat ca intensitate. Absența unor confruntări majore cu un adversar bine echipat a generat o percepție excesiv de optimistă asupra nivelului de pregătire și capacității reale de luptă, ceea ce a diminuat presiunea pentru reforme doctrinare profunde. În consecință, deși rapoartele Marelui Stat Major au recunoscut formal lecțiile logistice și organizatorice ale campaniei, aplicarea lor a fost doar parțială, fiind constrânsă de limite materiale, de inerții instituționale și de persistența unei culturi operaționale centrate pe ofensivă.

Revizuirea planurilor din anul 1915 a introdus elemente noi și relevante – preocuparea pentru flancul sudic, recunoașterea rolului artileriei grele, a rezervelor operative și a cooperării cu aliații –, dar aceste ajustări nu au modificat fundamental paradigma dominantă. Gândirea strategică a rămas ancorată într-o concepție ofensiv-manevriară, potrivită pentru conflictele rapide din secolul al XIX-lea, dar tot mai inadecvată pentru războiul industrializat de uzură, care se desfășura deja pe fronturile occidentale și orientale (AMR, Ordinul Marelui Stat Major nr. 22/1915).

Această persistență este evidentă în planul de campanie din august 1916, care prevedea o ofensivă masivă în Transilvania, acoperită defensiv de Armata a 3-a în sud. Planul reflecta o încredere disproporționată în capacitatea de pătrundere rapidă

și în slaba reacție a adversarului, subestimând atât reziliența sistemelor defensive ale Puterilor Centrale, cât și complexitatea logistică a susținerii unei ofensive pe mai multe direcții (AMR, Ordinul Marelui Cartier General nr. 1/1916).

Analiza ordinelor operative din vara și din toamna anului 1916 confirmă acest decalaj. Limbajul folosit – „înaintare neîntârziată”, „menținerea spiritului ofensiv” – aparține unui univers conceptual care privilegia voința, elanul și inițiativa, în timp ce realitatea războiului impunea precauție, consolidare, cooperare interarme și gestionarea atentă a resurselor (AMR, Ordin de operații nr. 1/august 1916). Supraestimarea propriei capacități ofensive, subestimarea reacției inamicului și integrarea insuficientă a artileriei grele și a mijloacelor moderne au contribuit decisiv la vulnerabilitatea dispozitivului românesc.

În acest sens, decalajul dintre doctrină și realitate nu a fost doar unul tehnic sau logistic, ci unul profund conceptual: între o cultură militară construită pe paradigma războiului de manevră și un mediu strategic dominat de uzură, industrializare și interdependență între arme, economie și alianțe. Această discrepanță explică în bună măsură dificultățile campaniei din anul 1916 și transformarea rapidă a unei ofensive ambițioase într-o retragere strategică (Boia 2010, 120–125).

Deși modernizarea conceptuală era vizibilă în documentele oficiale și în discursul militar, capacitatea instituțională de implementare a fost limitată de factori structurali – infrastructură insuficientă, industrie militară slab dezvoltată, deficiențe în sistemul de mobilizare și un corp de comandă insuficient pregătit –, statul român nefiind capabil să susțină un conflict de lungă durată (Hitchins 1994, 215–230). Dependența de importuri de armament și muniții a constituit o vulnerabilitate strategică majoră (Murgescu 2010, 123–140).

După anul 1918, mai mulți generali români au publicat lucrări în care au semnalat deficiențele structurale ale armatei încă din perioada 1912-1915 și au subliniat incapacitatea statului de a le remedia înainte de izbucnirea Marelui Război. În această categorie, se înscriu, printre alții, generalii Alexandru Iarca și Alexandru Averescu, ale căror analize evidențiază atât limitele structurale ale armatei, cât și tensiunile dintre cerințele strategice și resursele economice disponibile.

În volumul „Memorialul meu”, generalul Alexandru Iarca propune o interpretare a stării armatei române din anii premergători războiului, folosind explicații structurale. Acesta arată că deficiențele de armament, muniții și organizare logistică nu pot fi atribuite exclusiv unor erori de conducere, ci trebuie raportate la limitele economice ale statului român, caracterizat printr-o industrie insuficient dezvoltată și prin dependența de importuri pentru înzestrarea militară. Experiența războaielor balcanice nu a generat lipsurile armatei, ci doar le-a evidențiat, iar intervalul scurt până la izbucnirea conflictului mondial nu a permis o corectare substanțială a acestora (Iarca 1922, 199-232). Interpretarea generalului Iarca arată că lipsurile armatei apar, în această perspectivă, ca rezultatul unui decalaj între ambițiile

strategice ale României și resursele sale economice reale, nu ca efectul unei neglijențe deliberate a conducerii politice sau militare.

În primele capitole ale lucrării „Răspunderile”, generalul Alexandru Averescu realizează o evaluare a pregătirii armatei române înainte de campania din anul 1916, identificând o serie de deficiențe structurale și administrative. El subliniază insuficiența armamentului modern, lipsa rezervelor de muniții și echipamente, precum și organizarea logistică, pe care o consideră incompatibilă cu cerințele războiului industrial. În analiza sa, aceste neajunsuri sunt puse în legătură cu întârzierile în adoptarea unor programe de înzestrare și cu tendința factorului politic de a subordona necesitățile armatei altor priorități bugetare. Averescu insistă asupra faptului că experiența războaielor balcanice demonstrase deja vulnerabilitățile armatei, dar concluziile acestora nu au fost valorificate suficient în anii următori (Averescu 1921, 15-42). Din această perspectivă, campania din anul 1916 nu apare ca rezultatul unui accident strategic, ci ca expresia acumulării unor deficiențe anterioare, generate de lipsa unei politici militare consecvente și de necorelarea ambițiilor strategice cu mijloacele materiale disponibile.

Evaluările financiare formulate după război indică limite structurale serioase ale capacității bugetare românești. Astfel, în anul 1922, economistul și bancherul român din perioada interbelică Aristide Blank arăta că, pentru susținerea efortului militar, România contractase împrumuturi de aproximativ 1,6 miliarde de franci-aur de la guvernele britanic și francez. Această sumă devine cu atât mai semnificativă, dacă este comparată cu cele circa 2,1 miliarde de franci-aur necesare modernizării statului român în jumătatea de secol anterioară războiului, finanțare provenită în mare parte de la Germania și Imperiul Austro-Ungar. Raportul dintre aceste valori evidențiază disproporția dintre resursele economice ale statului și exigențele impuse de conflictul mondial. Din această perspectivă, criticile formulate ulterior în spațiul politic și memorialistic apar insuficient fundamentate. De pildă, reproșurile generalului Alexandru Averescu privind insuficiența pregătire materială a armatei ignoră constrângerile reale ale finanțelor publice. Problema nu a fost deturnarea resurselor sau lipsa voinței politice, ci dimensiunea modestă a bazei economice a statului român, care făcea imposibilă susținerea unei înarmări compatibile cu standardele Marelui Război. Costurile unei asemenea modernizări ar fi depășit de câteva ori bugetul anual al României din anii 1914–1915, ceea ce explică decalajele materiale, fără a recurge la acuzații sau învinuiri (Cristescu 2019, 23).

Modernizarea doctrinară a fost însoțită de o rezistență instituțională, determinată de tradiții profesionale și de prestigiul formelor clasice de război (Huntington 1957, 59–85). Această tensiune culturală a limitat ritmul și profunzimea schimbării. Perioada neutralității a fost utilizată pentru ajustări doctrinare și organizatorice, însă documentele arhivistice relevă întârzieri semnificative în domeniile mobilizare și dotare (ANR, fond Ministerul de Război, dosar 1914–1916).

Astfel, intervalul 1912-1916 poate fi interpretat nu doar ca o perioadă de pregătire militară, ci ca una de criză doctrinară latentă, în care armata română a încercat să facă tranziția de la un model de război al secolului al XIX-lea la realitățile secolului XX – o tranziție incompletă, grăbită de evenimente și plătită scump în anul 1916.

Concluzii

Procesul de modernizare a gândirii militare românești în perioada 1912-1916 a fost real și orientat spre integrarea în tendințele europene ale epocii. Totuși, această modernizare a rămas predominant conceptuală, nefiind susținută de o transformare instituțională și materială corespunzătoare. Rezultatul a fost o armată care „gândea modern”, dar care acționa încă într-un cadru structural tradițional.

Armata română a intrat în război cu o doctrină modernă, dar cu o structură instituțională insuficient adaptată, ceea ce explică dificultățile inițiale din 1916 și nevoia unei adaptări accelerate ulterioare. Această tensiune dintre concepție și realitate constituie una dintre explicațiile evoluției armatei române în Primul Război Mondial și oferă un cadru interpretativ util pentru înțelegerea proceselor de modernizare militară din statele mici și mijlocii.

Intervalul 1912-1916 constituie un moment de inflexiune în evoluția gândirii militare românești, situat între continuitatea doctrinară a secolului al XIX-lea și emergența unui nou tip de război, caracterizat de industrializare, uzură și interdependență sistemică între front, economie și politică. Analiza documentelor doctrinare, a planificării operaționale și a limbajului conceptual utilizat de elitele militare românești indică faptul că armata română nu a fost izolată de marile dezbateri europene privind transformarea războiului, dar procesul de asimilare a acestora a fost fragmentar, selectiv și structural incomplet.

Experiența din al doilea război balcanic a funcționat ca un catalizator ambiguu: pe de-o parte, a oferit o primă confruntare cu un conflict regional de tip modern, pe de altă parte, prin caracterul său limitat, a produs o percepție eronată în evaluarea capacității reale de luptă. Această supraevaluare a eficienței proprii a redus presiunea pentru reforme doctrinare radicale și a favorizat menținerea unei paradigme ofensiv-manevriere într-un context strategic care devenea rapid incompatibil cu aceasta.

Revizuirile doctrinare și planificările succesive din perioada 1914-1915 reflectă o conștientizare progresivă a transformării războiului: apar referințe explicite la rolul decisiv al artileriei grele, la importanța rezervelor operative și a logisticii, precum și la necesitatea cooperării la nivel aliat. Totuși, aceste ajustări au avut mai degrabă un caracter complementar decât transformator. Ele nu au modificat nucleul conceptual al doctrinei, care a rămas centrat pe ideea ruperii rapide a frontului și pe primatul ofensivei.

Planul de campanie din august 1916 și ordinele operative ulterioare confirmă persistența acestei culturi strategice. Limbajul normativ al documentelor pune accent pe voință, elan și inițiativă, în timp ce dimensiunile structurale ale războiului industrializat – densitatea focului, reziliența sistemelor defensive, constrângerile logistice și timpul strategic – sunt subestimate sau tratate marginal. Această disonanță între limbajul doctrinar și realitatea operațională explică nu doar dificultățile tactice ale campaniei din 1916, ci și transformarea rapidă a unei ofensive ambițioase într-o retragere strategică.

Prin urmare, modernizarea gândirii militare românești în intervalul 1912-1916 poate fi caracterizată nu ca un proces eșuat, ci ca unul început, dar neterminat, accelerat de intrarea în război, și continuat, ulterior, sub constrângerea realităților frontului. Această perspectivă permite o înțelegere mai nuanțată a evoluției armatei române: nu ca rezultat al incompetenței, ci ca instituție aflată într-un proces dificil de adaptare la o ruptură istorică majoră în modul de a duce un război.

Modernizarea gândirii militare românești între 1912 și 1916 nu poate fi evaluată în termeni restrictivi de succes sau de eșec, ci trebuie înțeleasă ca un proces istoric structural constrâns, marcat de tensiuni interne și de contradicții doctrinare, specific statelor mijlocii aflate la intersecția dintre modele strategice importate și limitări instituționale proprii. Această perspectivă permite reinterpretarea armatei române nu ca o instituție inertă sau incapabilă, ci ca un actor aflat într-un proces dificil de adaptare la schimbări fundamentale, generate de emergența războiului modern industrializat.

Referințe

Arhivele Militare Naționale Române (AMNR), fond Marele Stat Major, dosare 1912–1916.

Arhivele Naționale ale României (ANR), fond Ministerul de Război, dosare 1912–1916.

____. fond Marele Stat Major, dos. 12/1914, „Instrucțiuni asupra mobilizării generale”.

____. fond Marele Stat Major, dos. 45/1914, „Plan de operații pentru eventualitatea unui conflict cu Austro-Ungaria”.

____. fond Marele Stat Major, dos. 33/1915, „Revizuirea planurilor operative”.

____. fond Marele Cartier General, dos. 1/1916, „Planul de campanie al armatei române”, august 1916.

____. fond Marele Cartier General, dos. 5/1916, „Ordin de operații nr. 1”, august 1916.

Arhivele Militare Române, *Revizuirea planului de operațiuni, 1915*, Ordinul Marelui Stat Major nr. 22/1915.

Marele Stat Major. Serviciul Istoric. 1934–1946. *România în războiul mondial: 1916–1919. Documente*. vol. I–IV. București.

- ____. *Regulamentele de instrucție ale armatei române*, edițiile 1912–1915.
- Averescu, Alexandru.** 1921. *Răspunderile*. București: Editura Cultura Națională.
- Boia, Lucian.** 2010. *România și Marele Război*. București: Editura Humanitas.
- Buzatu, Gheorghe.** 2003. *O istorie a politicii externe românești*. București: Editura Mica Valahie.
- Cristescu, Sorin.** 2019. „Considerații asupra participării României la Marele Război.” *Revista de Istorie Militară*, nr. 5-6: 21-25.
- Delbrück, Hans.** 1920. *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*. Berlin.
- Doughty, Robert A.** 2005. *Pyrrhic Victory: French Strategy and Operations in the Great War*. Harvard University Press.
- Fuller, J.F.C.** 1926. *The Foundations of the Science of War*. London.
- Hall, Richard C.** 2000. *The Balkan Wars 1912–1913*. London and New York: Routledge.
- Hitchins, Keith.** 1994. *Romania 1866–1947*. Oxford University Press.
- Howard, Michael.** 2009. *War in European History*. Oxford University Press.
- Huntington, Samuel P.** 1957. *The Soldier and the State*. Harvard University Press.
- Iarca, Alexandru.** 1922. *Memorialul meu*. Buzău: Librăria și Tipografia Ion Călinescu.
- Liddell-Hart, B.H.** 1941. *Strategy: The Indirect Approach*. London.
- Keegan, John.** 1993. *A History of Warfare*. London.
- Murgescu, Bogdan.** 2010. *România și Europa*. Iași: Editura Polirom.
- Murray, Williamson, Macgregor Knox și Alvin Bernstein.** 1994. *The Making of Strategy*. Cambridge University Press.
- Popescu, Alexandru.** 2008. *Armata Română între tradiție și modernitate (1910–1916)*. București: Editura Militară.
- Strachan, Hew.** 2001. *The First World War*. Oxford University Press.
- Torrey, Glenn E.** 1998. *Romania and World War I*. University Press of Kansas.
- Von Clausewitz, Carl.** 1982. *Despre război*. București: Editura Militară.